

Beekhuizen "DE TINKOERIER"
Stanhoff
Loenen
Mededelingenblad Nederlandse TinVereniging

Stadsplein 1
Deventer
Jaargang 1, nummer 1, juni 1993

NEDERLANDSE TINVERENIGING OPGERICHT 27 MAART 1993.

Bestuur

J.F.H.H. Beekhuizen	Voorzitter
J.E. Wustenhoff	Secretaris
H.J.J. Leenen	Penningmeester
L.J. Begheyn	Bestuurslid
B. Dubbe	Bestuurslid
H.B. van Wijk	Bestuurslid

Redactie "De Tinkoerier"

B. Dubbe	Hoofdredacteur
J.F.H.H. Beekhuizen	Redacteur
J.E. Wustenhoff	Redacteur
Mevrouw A. Bochove	Beeldredactrice

Adres redactie

E. Tesschenmacherstraat 56
7415 CV Deventer

Adres secretariaat

Koppelland 11
1391 EV Abcoude

Adres penningmeester

Oosterpark 46
1092 AN AMSTERDAM

Bankrelatie

ABN-AMRO Bank N.V.	
Rekeningnummer	48.69.34.691
Postgironummer van de bank	2391

INHOUDSOPGAVE

	Pagina
1. VOORWOORD J.F.H.H. BEEKHUIZEN	2
2. BESTUURSMEEDEDELINGEN	3
3. VERSLAG OPRICHTINGSVERGADERING	4
4. IETS OVER NEDERLANDSE STADSKANNEN B. DUBBE	6
5. VERSLAG MEEGEBRACHTE OBJECTEN	15
6. HUISMERKEN OP TIN J.E. WUSTENHOFF	17
7. LITERATUUR OVER TIN H.B. van WIJK	20
8. VRAGENRUBRIEK	21
9. EEN TEMPERANTIA-SHOTEL VAN CASPAR ENDERLEIN J.F.H.H. BEEKHUIZEN	24

Copyright 1993

"Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het bestuur en redactie".

De Nederlandse TinVereniging.

VOORWOORD

De eerste uitgave van het mededelingenblad van de Nederlandse TinVereniging is een feit. De redactie heeft het blad de naam "De Tinkoerier" gegeven, voorwaar een toepasselijke naam.

Met trots durf ik te stellen dat het eerste nummer er zijn mag. Het is zo opgezet dat in de toekomst van alles mogelijk is om het beter en uitgebreider te maken.

Vandaar dat ik een beroep op u doe en ik bedoel alle leden, om van tijd tot tijd de redactie te voorzien van artikelen over uw collectie, een bepaald object of over merken.

Mocht u vragen hebben, dan is de redactie gaarne bereid om deze zo mogelijk te beantwoorden.

"De Tinkoerier" moet een blad worden voor alle leden en bij voorkeur dienen de leden dan ook daadwerkelijk een bijdrage hieraan te leveren.

In eerste instantie zal de oplage ongeveer 150 stuks gaan bedragen, omdat het van belang geacht wordt aan diverse Nederlandse musea het blad toe te sturen.

Wat het bestuur van de Nederlandse TinVereniging in het najaar voor u in petto heeft, leest u op de volgende pagina's.

Ik wens u een fijne zomer en een goede vakantie toe en ik hoop u op de volgende bijeenkomst wederom te mogen begroeten.

Mocht u overigens in de gelegenheid zijn om binnenkort naar Parijs te gaan, dan wil ik u nog graag wijzen op een prachtige expositie over Frans tin die ik bezocht heb in "Le Louvre des Antiquaires" (1e verdieping) en die nog duurt tot en met 17 juli as.

De catalogus, die naar aanleiding hiervan is uitgegeven, wordt door Henk van Wijk verderop besproken.

J.F.H.H. Beekhuizen

BESTUURSMEEDEDELINGEN

Op verzoek van de redactie van "De Tinkoerier" roept het bestuur u op om artikelen over tin in te zenden, die vervolgens gepubliceerd kunnen worden.

U kunt schrijven over uw collectie, over een bepaald object of over een merk.

Zoals u in de inhoudsopgave kunt zien bestaat er de mogelijkheid om vragen te stellen. Wij hopen dat u hier ruimschoots gebruik van zult maken.

Als u foto's opstuurt, hetzij voor een artikel hetzij voor de vragenrubriek, denkt u dan eraan dat ze van goede kwaliteit moeten zijn (liefst zwart/wit).

Zorgt u ook voor duidelijke omschrijvingen en afmetingen.

Op verzoek van de penningmeester vragen wij eenieder, die de contributie en inschrijfgeld nog niet heeft voldaan, dat alsnog per omgaande te doen.

Bank: ABN-AMRO Bank - rekeningnummer 48.69.34.691

- postgironummer van de bank: 2391

Het ligt in de bedoeling om op 6 november 1993 een excursie te organiseren naar het Zakkendragershuisje (tinnegieterij) en het museum "De Dubbelen Palmboom" in Rotterdam, waar tevens de vergadering gehouden zal worden. Te zijner tijd zullen hierover nadere mededelingen gedaan worden.

VERSLAG OPRICHTINGSBIJEEENKOMST 27 MAART 1993

Op deze bijeenkomst zijn 41 leden en hun introducés aanwezig.

Mevrouw Kistemaker, adjunct-directeur van het Amsterdams Historisch Museum, heet alle aanwezigen van harte welkom en zij wenst de vereniging in de toekomst veel succes toe. Zij spreekt de hoop uit dat het museum en de vereniging tot een vruchtbare samenwerking mogen komen.

Hierna bedankt de voorzitter mevrouw Kistemaker voor de vriendelijke woorden en voor het feit dat het museum de vergaderzaal kosteloos ter beschikking heeft gesteld.

Hij heet alle aanwezigen van harte welkom, in het bijzonder de heren Dangis en De Graef als vertegenwoordigers van de Vlaamse Tinvereniging.

Het voorlopige bestuur wordt hierna voorgesteld.

J. Beekhuizen, B. Dubbe en Prof. Dr P. Gerver bij het ondertekenen van de oprichtingsakte

De voorzitter gaat nog even in op de doelstellingen van de Vereniging, te weten "het bevorderen en stimuleren van het verzamelen van tin in de ruimste zin". Daarnaast zijn de voornaamste doelen het houden van bijeenkomsten en excursies en het organiseren van een landelijke expositie van tin uit verzamelingen van de leden, alsmede het uitgeven van een verenigingsblad. De voorzitter wijst erop dat het slagen van het bovenstaande alleen mogelijk is door een actieve medewerking van alle leden.

Hij geeft vervolgens het woord aan Prof. Dr P. Gerver (Nauta Dutilh, Amsterdam) voor het passeren van de oprichtingsakte. Alle werkzaamheden met betrekking tot het ontwerpen van de statuten en het passeren van deze akte zijn kosteloos door het kantoor uitgevoerd, waarvoor de voorzitter een woord van hartelijke dank spreekt.

Na de ondertekening wordt het voorlopig bestuur bij acclamatie gekozen door de aanwezige leden.

Na enige mededelingen van huishoudelijke aard houdt de heer B. Dubbe een voordracht over de historie van de oude tinclub en de door haar in het verleden ontwikkelde activiteiten.

De belangrijkste hiervan waren de tentoonstellingen:

"Blik op Tin" in het Singermuseum te Laren in 1965

"Tin uit de drie havensteden" in Amsterdam, Rotterdam en Antwerpen in 1979.

Na deze laatste manifestatie is de tinclub langzaam ter ziele gegaan.

Enige voorwerpen door de leden meegebracht worden hierna bekeken en besproken (zie 5).

De gezamenlijke koffietafel wordt gebruikt in het "Gewelf" van het museumrestaurant "David en Goliath", waarna in twee groepen het tin van het museum bekeken wordt, met name de Amsterdamse stadskannen en het tin uit het voormalige Weeshuis.

De heer Dubbe houdt vervolgens een spreekbeurt over stadskannen, waarvoor de heer Vreeken, conservator van het museum, een van de Amsterdamse stadskannen ter beschikking heeft gesteld (zie 4).

Tot slot worden er nog enige objecten besproken. Met name is er veel belangstelling voor een Hollandse kan, vermoedelijk een baggervondst, en een in Engeland opgegraven Romeinse vaas uit omstreeks de 2e eeuw na Chr.

De vergadering wordt door de voorzitter gesloten. Hij dankt in het bijzonder de heer Vreeken voor het feit dat dankzij diens initiatief en medewerking de Vereniging deze bijeenkomst in het museum heeft kunnen organiseren.

IETS OVER TINNEN STADSKANNEN B. DUBBE

In de middeleeuwen plachten de stedelijke machthebbers een ruim gebruik van wijn te maken. Bij elke gelegenheid, bijvoorbeeld bij verpachtingen van landerijen, het aannemen van stadsdienaren, het benoemen van stedelijke functionarissen, het ontvangen van afgevaardigden van de landsheer, van edelen of van naburige steden werd een flinke hoeveelheid wijn geconsumeerd. Aan deze consumptie werd in de stedelijke rekeningen vaak een apart hoofdstuk gewijd. Gingen de schutters op veldtocht, dan werden de tinnen veldflessen gevuld met wijn, opdat men niet van dorst zou omkomen.

De wijn werd in tonnen in de stadhuiskeiders bewaard en al naar gelang de behoefte in de grote stadskannen getapt en vervolgens uitgeschonken in kleinere kannen die aan tafel werden gebruikt om de bekera te vullen.

Het representatieve karakter van de stadskannen kwam tot uiting in de grootte, de vorm en de versiering. Nog steeds zijn de kannen die de schepenen van Dordrecht in 1284 kochten de oudst bekende vermelding van stadskannen ¹⁾.

Ook de stadsrekeningen van Deventer, die vanaf 1337 tot op heden bewaard zijn gebleven, een unicum in Nederland, maken herhaaldelijk melding van aankopen of reparaties van kannen. In 1339 bijvoorbeeld ontving de kannemaker Geert een vrij groot bedrag voor het gieten van veldflessen. Enige jaren later in 1348 ontving dezelfde Geert een bedrag voor "refundenti flescones civitatis et pro stagno per ipsum apposito" ²⁾. Een ander voorbeeld komt voor in de rekening over het jaar 1367. Deze rekening werd niet meer in het latijn, doch in de landstaal geschreven:

"Vor der stad twee take vlesschen ende twee quarte vlesschen, die geghoten werden van der stad twee kannen, vor tyn dat daer meer to doen waert, vor hengselen, vor reymen, ende meyster Gheride vor syn loen ende vor die vlesschen te tykenne mit den schilde ende mit der aernen" ³⁾.

De flessen onderscheidden zich van de kannen door hun vorm, hengsels, riemen, en door de stoppen die de kannemakers eveneens leverden. Uit opgravingen blijkt dat deze veldflessen vaak een lederen foedraal hadden ⁴⁾.

Ook de Zwolse jaarrekening van 1407 maakt reeds melding van de koop van: "twe grote stad tynnen kannen" ⁵⁾.

Een van de representatieve verplichtingen van de stadsbestuurders uit die tijd bestond uit het "schenken van de stadskannen". Dat betekende niet dat men de kan zelf schonk, maar de inhoud ervan. Zo kreeg de stad Rotterdam in 1426 bezoek van een raadsman van de Engelse koning. De landsheer, Filips van Bourgondië, toentertijd ruwaard van Holland en Zeeland wees het Rotterdamse stadsbestuur erop hem goed te ontvangen: "Ende myn genadige heer van Bourgouenien gescreven hadde datmen se minlic ontfangen soude". Het over drie herbergen verdeelde gezelschap kreeg "6 der stede kannen wijns aangeboden" ⁶⁾. Maar het waren niet alleen zo belangrijke gezanten die deze eer te beurt viel.

Zo kregen de Rotterdamse schutters in 1429 "een der stede kannen wijns" aangeboden namelijk ter gelegenheid van een schietwedstrijd: "Doe sij de papagay schoten" ⁷⁾.

Een ander voorbeeld is te vinden in de stedelijke rekening van Arnhem uit het jaar 1447. Een vertegenwoordiger van die stad had een vergadering van de Hanze te Lübeck bezocht. Op de terugreis werd hij zo ziek, dat hij te Deventer aangekomen niet verder kon reizen. Hij vond een onderkomen bij een lid van de magistraat aldaar, die zorgde voor zijn verpleging. Uit dankbaarheid schonk de Arnhemse magistraat hem twee stadskannen gevuld met wijn: "Want si Gerit Gruter, dat was de zieke Arnhemse stadsbestuurder, godertieren was geweest tot Deventer, doe hi quam van Lübich ende sick was" ⁸⁾.

De gewoonte de stadskannen te schenken kwam ook later veel voor. Zo werden op 1 april 1604 ten huize van de Nijmeegse magistraat Hans Valckenborgh de achttien stadskannen gevuld: "daermede geschoncken den Grave van Styrom ende 2 quarten voor den dienaers facit 38 quarten (circa 68 liter) ⁹⁾. Een ander voorbeeld betreft de burgemeester van Zwolle, die naar Amsterdam gekomen was omdat de Amsterdamse wisselbank in 1651 een Zwolse rijksdaalder geweigerd had te accepteren. "Aen mijn logement gecomen sijnde ten huijse van sinjeur Van Veen in het wapen van Overijssel ben ick vereert met de stadskannen dewelcke ick met de beleeftheit daer op passende in danck hebbe aengenomen ende het aenwesende geseltschap versocht om aen de liberaliteit van de Heeren Regeerders van Amsterdam neffens mij te willen participeren" ¹⁰⁾.

A. van den Kerhove verhaalt hoe te Gent de stadskannen werden aangeboden aan aldaar logerende gasten. Vooraan stapten de stadsmuzikanten, na hen volgden de dienaars die op een draagbaar de presentkannen met wijn droegen. Al naar gelang de belangrijkheid van de gast werden er kannen geschonken. Dan volgde de presentmeester, die aan de gast de wijn aanbood in naam van de magistraat. Vervolgens werden de kruiken gevuld waarmee de wijn aan tafel geschonken werd. Als de presentkannen leeg waren werden ze weer door de dienaars opgehaald ¹¹⁾. Omstreeks het midden van de achttiende eeuw werd de gewoonte om de stadskannen te schenken afgeschaft.

Zoals bekend zijn er in verscheidene steden nog stadskannen bewaard gebleven. In België bevinden zich nog enige die uit de vijftiende eeuw dateren, namelijk twee kannen te Gent en een prachtig ensemble van 12 kannen te Oudenaarde. De oudste Noord-Nederlandse stadskan bevindt zich in Breda. Alle andere dateren uit de 16e of 17e eeuw ¹²⁾. Vaak zijn ze niet gemerkt en biedt ook de datering moeilijkheden. Een frappant voorbeeld daarvan vormt de Nijmeegse stadskan (foto 1). Volgens de catalogus van de eerste in Nederland gehouden tentoonstelling van oud tin, die in 1925 te Den Haag plaats vond, zou de Nijmeegse kan in 1546 ter gelegenheid van het bezoek aan Nijmegen van Karel V en zijn zuster Elisabeth zoals de catalogus vermeldt maar dat moet Maria zijn, die koningin van Hongarije

Foto 1

en landvoogdes van de Nederlanden was van 1531-1555 ¹³⁾. In de Nijmeegse stadsrekening betreffende het boekjaar 1545/46 komt inderdaad een post voor betrekking hebbend op de aankoop van: "IX nyer stadtkannen van ffijn tin elck van IIII quarten" (= 7,2 liter inhoud) die gegoten werden door de tinnegieter Peter Dyemer. Het vervaardigen van 9 nieuwe stadskannen en het vergieten van de 9 oude kannen omstreeks de tijd dat Nijmegen zo hoog bezoek zou ontvangen, ik zeg met opzet "zou", aangezien het bezoek niet doorging, maakt de gevolgtrekking verklaarbaar dat de nog bewaard gebleven kan uit de tijd van dat voorgenomen bezoek zou stammen ¹⁴⁾. Deze veronderstelling werd bovendien nog versterkt door het feit dat dezelfde tinnegieter in 1551 aan twee van de stadskannen waarvan de "lewkens" op het deksel waren afgebroken, herstellingen verrichtte. Op het deksel van de nog aanwezige kan zit namelijk ook een leeuwte ¹⁵⁾.

Toch werd er aan deze zo voor de hand liggende conclusie door mij getwijfeld, ja sterker nog ze werd voor onjuist gehouden. Wat is namelijk het geval. De kan is getekend met de gekroonde roos met aan weerszijde de letters "G" en "L". Deze initialen die betrekking hebben op de gieter van de kan, kloppen niet met de initialen van Peter Dyemer. Voorts werd het roosmerk in deze vorm in 1545 nog niet geslagen. Mede op grond van de dekselvorm werd dan ook aangenomen dat de kan uit een latere periode zou moeten stammen. Een onderzoek in de Nijmeegse stadsrekeningen vanaf het jaar 1595 bracht geen oplossing. Nader onderzoek leverde als resultaat op dat in 1574 achttien stadskannen werden gegoten door de tinnegieter Gerrit die Leuw. De initialen van deze ambachtsman kloppen wèl met de letters ter weerszijde van het roosmerk op de kan, terwijl ook de vorm van het deksel en het roosmerk zelf aansluiten bij hetgeen in het laatste kwart van de 16e eeuw gebruikelijk was ¹⁶⁾.

Uit dit verhaal blijkt duidelijk dat niet alleen in archiefstukken moet worden gekeken, maar dat ook het uiterlijk van een kan en de wijze waarop hij werd gemerkt bij de beoordeling van groot belang is.

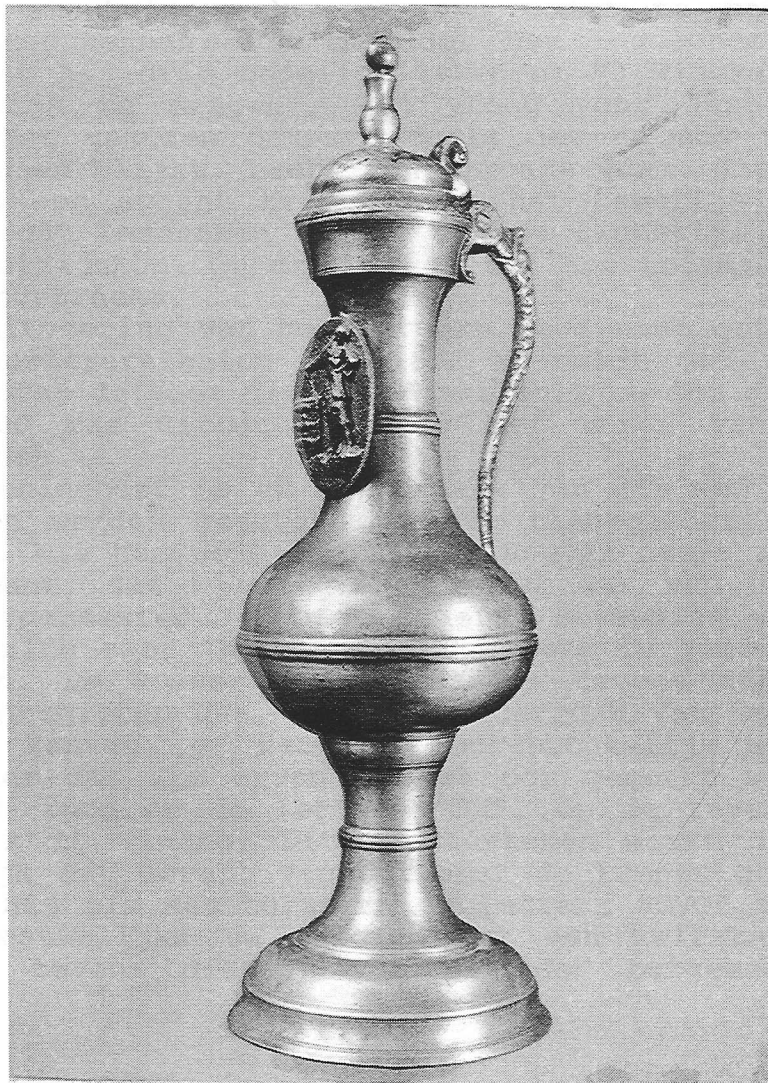

Foto 2

Een merkwaardig stel tinnen stadskannen bevindt zich in het stadhuis van Enkhuizen (foto 2). In het totaal zijn er vijf exemplaren. Vier ervan (h. 78 cm.) zijn uitsluitend gemaakt voor decoratieve doeleinden. Ze staan hoog tegen de wanden van de hal van het stadhuis opgesteld. Deze kannen kunnen onmogelijk zijn gebruikt voor het schenken van wijn, aangezien de deksels een geheel uitmaken met de kanlichamen en dientengevolge niet geopend kunnen worden. Bovendien hebben de kannen een houten kern. Het vijfde exemplaar daarentegen diende wel als stadskan. Hij is wat kleiner dan de overige exemplaren (h. 68 cm). Hij heeft op het deksel twee schildjes, het ene met de initialen van de tinnegieter, "T" met daaronder een "M" en het andere schildje toont een krukkenkruis. Ongetwijfeld heeft deze laatste kan sedert het begin van de zeventiende eeuw zijn nuttige functie ten behoeve van de bestuurders van de Zuiderzeestad en andere lieden die daarvoor in aanmerking kwamen, vervuld.

Bij het vaststellen van de maker van de Amsterdamse stadskannen (foto 3) deed zich het volgende probleem voor. In 1651 gaf de Amsterdamse vroedschap opdracht aan de beeldhouwer Artus Quellinus, die op dat ogenblik aan het Amsterdamse stadhuis werkte om een model te tekenen voor nieuwe stadskannen. Uit de door hem ingezonden rekening blijkt dat hij drie modellen tekende: "3 wijnkannen om 's Heeren wijn te dragen". Hij vroeg voor deze ontwerpen f 7,50. Het gekozen ontwerp zoals dat nu nog uit de gegoten kannen blijkt, heeft een barokke vorm, die op speelse wijze een accent krijgt door het tamelijk afgeplatte hengsel, dat kenmerken draagt van de kwabstijl en eindigt in een dolfijnkop. Op de buik is het Amsterdamse wapen met kroon aangebracht.

Met de uitvoering van het ontwerp werd niet getalmd, want de thesauriersrekening van 1652 vermeldt dat aan Govert van Outvorst de voor die tijd aanzienlijke som groot f 1.398,00 was uitbetaald voor het maken van 8 nieuwe stadskannen.

Deze rekeningpost is er de oorzaak van dat men aannam dat de kannen werden gegoten door de tinnegieter Govert van Outvorst. Wie was deze man. N. de Roever deelt mee dat hij de sergeant, dat wil zeggen dienaar was van de aanzienlijke burgemeester Jacob de Graeff. Bovendien was hij een man die zich zeer in de gunst van deze burgemeester mocht verheugen. De Roever veronderstelde tevens dat Van Outvorst tinnegieter was. Bij een onderzoek van de zeven nog bewaarde kannen, er waren er oorspronkelijk acht, bleek mij echter dat zes ervan op het oor gemerkt zijn met de gekroonde roos en de letters "BH". Op de zevende kan is geen merk te vinden. Dit meesterteken maakt het onwaarschijnlijk dat Govert van Outvorst de kannen goot, immers dan zou hij als meesterteken de letters "GVO" hebben. Ook is het nauwelijks te geloven dat een zelfstandige tinnegieter tevens dienaar van een der burgemeesters zou zijn.

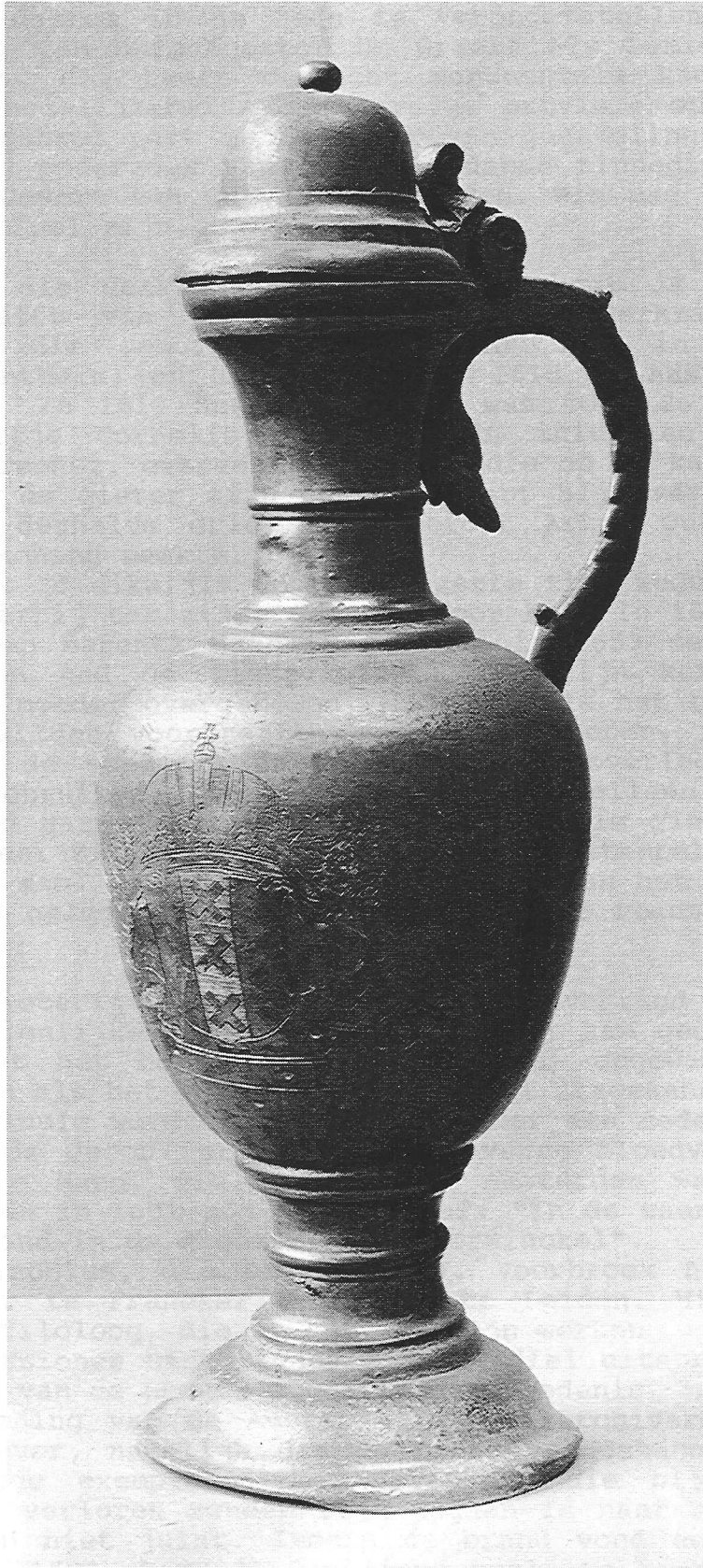

Foto 3

Het ligt daarom in de rede te veronderstellen dat deze gunsteling van burgemeester De Graeff als bemiddelaar is opgetreden. Hij heeft de acht monumentale kannen laten maken en mogelijkterwijs een aardige provisie opgestreken, iets wat geheel past in de sfeer van gunstelingen en hoge heren. Bij onderzoek van de Amsterdamse tinnegieters werd ook geen Govert van Outvorst gevonden. Wie mag de meester "B.H." dan wel zijn.

De enige die daarvoor in aanmerking komt is de in de eerste helft van de zeventiende eeuw werkzame Barend Harmensz, die geboren werd in Schüttoorf in Westfalen (Kreis Bentheim) en zich omstreeks 1615 te Amsterdam had gevestigd. In 1619 huwde hij, hij was toen 26 jaar oud, met Marietje Cornelis. Hoewel zijn initialen "B.H." = Barend Harmensz, overeenstemmen met die op de kan, kan hij toch niet de gieter zijn geweest, want hij overleed reeds in 1648, derhalve drie jaar voordat Artus Quellinus de ontwerp-tekening maakte.

Maar zoals zo dikwijls voorkwam, zette zijn weduwe de zaak voort, daarbij ter zijde gestaan door haar in 1623 geboren zoon Harmen Barentz Haen. Hij huwde in 1653 met Jannetje Couteau en had de tinnegieterij van zijn kort tevoren overleden moeder overgenomen. Weduwen, die het bedrijf van hun man wilden voortzetten mochten dit doen, maar waren verplicht de stempels en merken van de overleden man te blijven gebruiken. Naar mijn mening kan alleen de weduwe van Barend Harmensz in aanmerking komen als gieter van de stadskannen. Zij tekende het werk met de stempels van haar overleden man. De feitelijke uitvoering van het werk heeft in handen gelegen van haar op dat moment reeds 28-jarige zoon.

De tinnegieterij van deze familie was gevestigd in de toen zeer aanzienlijke Warmoesstraat. Hieruit kan geconcludeerd worden dat het een flink bedrijf was, opgewassen tegen opdrachten als het maken van een aantal stadskannen.

Deze conclusie wordt nog bevestigd door een mededeling van de geleerde Jacob Perizonius, een verre bloedverwant van de familie Haen, die als hij te Amsterdam was bij hen logeerde en in 1691 als adres opgaf: "In de waermoesstraet aen het eind in de groot tinnegieterwinckel".

Deze Perizonius, die eigenlijk J. Voorbroek heette, was hoogleraar te Franeker en later te Leiden. Hij was een klassiek filoloog, die in een van zijn werken

"Animadversiones historicae" zijn twijfel uitsprak over de juistheid van de oudere Romeinse geschiedenis ¹⁷⁾.

Ook de mening van de Amsterdamse stadsarchivaris de heer N. de Roever, namelijk dat de nieuwe stadskannen dienden om de oude exemplaren te vervangen, die bij de stadshuisbrand verloren zouden zijn gegaan is naar moet worden aangenomen niet juist. Immers de brand vond eerst plaats op 7 juli 1592, terwijl Quellinus zoals we hiervoor zagen in 1651 een ontwerp maakte voor nieuwe kannen.

Naar onze mening moet gedacht worden aan de vervanging van de oude versleten kannen door nieuwe representatieve exemplaren, wier vorm en inhoud in overeenstemming waren met het aanzien van de machtige koopstad Amsterdam, zoals dat aanzien ook gestalte had gekregen in het nieuwe stadhuis ¹⁸⁾.

Tenslotte moet ik u nog vertellen dat we de inhoud van de kannen indertijd hebben gemeten. Die bedroeg 10,6 liter per kan. Het is daarom ook duidelijk dat de Zwolse burgemeester de aanwezigen in het Wapen Van Overijssel verzocht hem te helpen met het ledigen ervan.

Noten

1. Kat. Tin door de eeuwen, Delft 1950, p. 40.
2. Het tinnegietersambacht te Deventer, in: Versl. en Med. v.d. Ver. tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, 77 (1962), p. 39, noot 6.
3. Ibidem, p. 39. De arend komt voor in het stadswapen van Deventer.
4. R.M. van Heeringen; Een stuk leer met de namen van de Drie Koningen uit de Leidse binnenstad, in: Bodemonderzoek in Leiden, jaarversl. 1982, Leiden 1983, p. 69-76.
5. GA Zwolle, Jaarrekening 1407 (afschr.), p.19.
6. B. Dubbe, Tin en Tinnegieters in Nederland, Lochem 1978, p. 188.
7. Ibidem.
8. Ibidem.
9. B. Dubbe, De Nijmeegse tinnen stadskan (1574), in: Numaga, jaarg. XXXI, nr. 1 (maart 1984), p. 11.
10. B. Dubbe, Tin en Tinnegieters (zie noot 6), p. 188.
11. A. van den Kerkhove, Tin, in: Gent - Duizend jaar kunst en cultuur, III, Gent 1975, p. 399-401.
12. B. Dubbe, Tin en Tinnegieters (zie noot 6), p. 189.
13. Kat. v.d. tentoonstelling Oud Tin in het Gemeente Museum, 's Gravenhage 1925, p. 22, nr. 49.
14. B. Dubbe, De Nijmeegse tinnen stadskan (zie noot 9), p. 11.
15. Ibidem, p. 11-12.
16. Ibidem, p. 12-14.
17. Th.J. Meijer, Kritiek als herwaardering, Het Levenswerk van Jacob Perozonius (1651-1715), Leiden 1971, p. 20.
18. B. Dubbe, Tin en Tinnegieters (zie noot 6), p. 191-192.

VERSLAG MEEGEBRACHTE OBJECTEN

Tijdens de vergadering werden 10 objecten meegebracht waarvan er drie zijn afgebeeld op onderstaande foto.

1. **Nijmeegse gildekan (rechts).**
Een Rembrandtkan met specifieke Nijmeegse kenmerken, o.a. een torentje op het deksel en een medaillon met meegegoten attributen van het smedegilde, wat zeer zeldzaam is.
De gravering op de kan geeft aan dat Jan Kerlen in 1776 als gildebroeder werd aangenomen en wel op 12 juli van dat jaar.
De kan is gemerkt aan de binnenkant van het deksel: gekroonde roos met gietersinitialen "HH" of "RH" = vader of zoon Hanekamp (?).
Lit. B. Dubbe - De Koperen en Tinnen "Ampts-Kannen" van de Nijmeegse Gilden, De Tijdstroom, Lochem, 1975, pag. 70.
2. **Bodemvondst kan (midden).**
Een Nederlandse maatkan met pegel en met bodemmedaillon uit ongeveer 1500.
Deze kan is verticaal gegoten gezien het gat in de bodem dat na het afdraaien is opgevuld met het medaillon.
De kan heeft een platte bodem ter controle van de inhoudsmaat; iets wat in Engeland verplicht was.

3. Bodemvondst kan (links).

Een kan die in Engeland is gevonden en uit de Romeinse tijd stamt (2e eeuw na Chr.).

Het tin dat voor deze kan gebruikt is, komt hoogstwaarschijnlijk uit Cornwall.

Verder kwam o.a. nog ter tafel:

- Een bordje afkomstig uit Het Burgerweeshuis, waarop aangegeven de afdeling waar het gebruikt werd. Het is gemerkt met het viermerk, waarvan de maker niet bekend is.
- Een Franse "cimarre" uit het Champagnegebied uit de 18e eeuw.
- Een bodemvondst Amsterdams maatje zonder deksel, onduidelijk gemerkt en geijkt. Het type wordt ook wel een "mutsje" genoemd. Mooie goudpatina, die veroorzaakt is door de bodem.
- Een bodemvondst vaatje met gaatjes, ook in de bodem. Niet gemerkt. Het was en werd niet duidelijk waarvoor dit object gediend heeft.

HUISMERKEN OP TIN J.E. WUSTENHOFF

Bekend zijn uiteraard de op tin voorkomende ijk- en stadsmerken en de meestertekens. Een enkele keer komt op tinnen voorwerpen, zij het voornamelijk op vroeg tin, ook een huismerk voor. Meestal zijn deze huismerken ingekrast of -gegraveerd, een enkele keer ingeslagen door middel van een stempel.

In de bestaande tinliteratuur is over huismerken erg weinig te vinden. Zowel Dubbe als Verster wijden er in hun respectievelijke boeken, onder het hoofdstuk Eigendomsmerken, slechts enkele regels aan. De huismerken zijn dan ook geen specifieke tinmerken en kunnen op allerlei voorwerpen voorkomen. Daarbij is het probleem, dat er heel weinig over bekend is en dat het in de meeste gevallen niet mogelijk is de naam van de gebruiker van een bepaald huismerk te achterhalen. Ook zijn ze niet uniek. Eénzelfde huismerk kan door de eeuwen heen door verschillende personen uit zeer verschillende landstreken gebruikt zijn.

De op tinnen voorwerpen voorkomende huismerken zijn uitsluitend bedoeld als eigendomsmerk. Oorspronkelijk had het huismerk een diepere betekenis en was het meer een stam- of geslachtteken. Voor dit artikel zou het echter te ver voeren hier dieper op in te gaan.

In mijn verzameling bevinden zich enkele voorwerpen met een huismerk.

Foto 1

Het merk afgebeeld op foto 1 is gegraveerd in een bekertje uit ca. 1600 (hoogte 10 cm.; voor een vergelijkbaar exemplaar zie Dubbe 1978, blz. 147, afb. 76).

Het bekertje is op de bodem gemerkt met een gekroonde roos met ter weerszijde van de roos de gietersinitialen "HL" = onbekend.

Het tweede voorwerp, een diep tinnen bakje of drinkschaaltje uit de tweede helft van de 15e eeuw (diam. 15 cm.; diep 3½cm.), is niet alleen als voorwerp interessant maar ook wat betreft de huismerken. Het heeft er namelijk twee en één van deze merken geeft wellicht een aanwijzing over de herkomst van het bakje. (Eigenlijk heeft het drie huismerken want op de onderkant is ook nog duidelijk de afdruk van een mosselschelp te herkennen.)

Het bakje is aan de voorzijde in de smalle rand driemaal gemerkt. In het midden het stadsmerk van Delft, links daarvan een gotische letter "A" als meesterteken en rechts daarvan een huismerk (zie foto 2). Op de bodem bevindt zich dan nog een ingekrast huismerk.

Foto 2

Over het rechts van het wapen ingeslagen huismerk is wat meer te vertellen en dit zou een aanwijzing kunnen geven over de herkomst van het bakje. Indien aan dit merk namelijk een diepere betekenis zou moeten worden toegekend, kan het opgevat worden als een Etruskisch gestileerd odalsteken (odal = Zweeds woord voor erfgoed): met in het midden de doodstreep geeft het de levengevende en levennemende houding aan. Samengevat: "Opgaande in Gods leven, terugkerend in Gods leven" ^{*)}.

Het bakje is gevonden bij opgravingen aan de Voldersgracht te Delft. In de 15e eeuw bevond zich aan deze gracht een Oude Mannenhuis waarvan een dergelijk huismerk niet geheel onlogisch geweest zou kunnen zijn. Daarnaast is het merk ingeslagen, een vrij dure methode (men moest immers een stempel laten maken) die er op wijst dat de eigenaar

meerdere tinnen voorwerpen bezat die van zijn huismerk voorzien waren; de bewoners behoorden in het algemeen niet tot de meest draagkrachtigen en zullen zeker geen stempel hebben laten maken.

Bij de grote stadsbrand van Delft in 1536 is het Oude Mannenhuis verwoest en is het bakje wellicht in de grond terecht gekomen. Een bewijs voor bovenstaande veronderstelling heb ik jammergenoeg niet. Naspeuringen hierover in diverse archieven hebben tot nu toe nog niets opgeleverd.

Als laatste voorbeeld een, eveneens ingeslagen, huismerk op het oor van een in Amsterdam opgegraven brandewijnkom uit de tweede helft van de 16e eeuw (collectie Neish, Schotland). In dit geval is het merk in een wapenschild geplaatst, derhalve in de trant van en meer bedoeld als geslachtswapen zoals bij de adellijke wapens (foto 3).

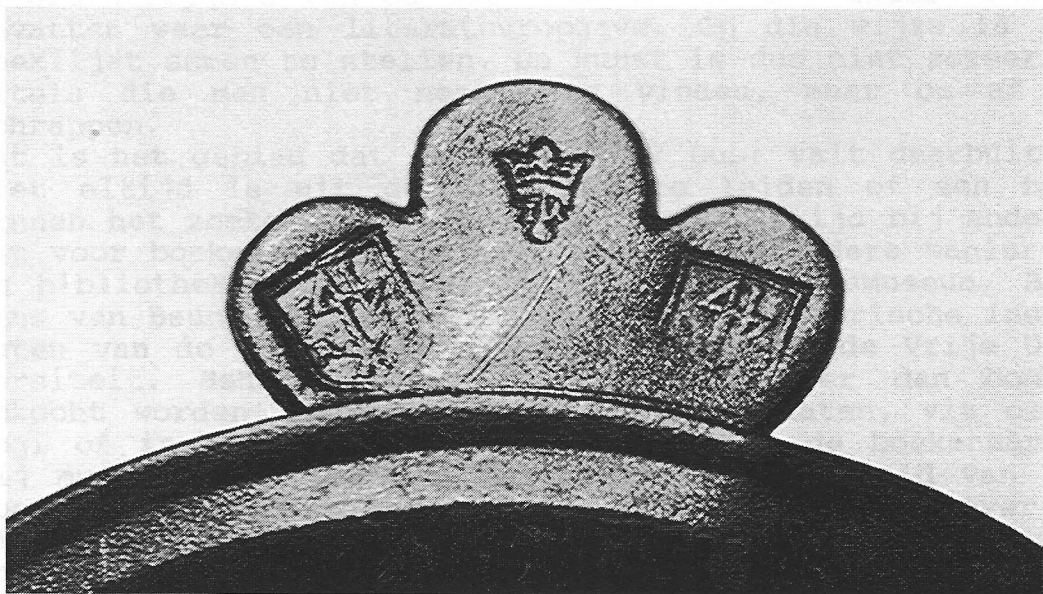

Foto 3

*) Met dank aan de heer W. Nijman te Dordrecht voor deze uitleg.

LITERATUUR OVER TIN H.B. van Wijk

Deze rubriek zal gaan over boeken, vooral tinboeken. Als verzamelaar van tin ben ik geleidelijk ook een verzameling boeken en publikaties daarover gaan aanleggen. Niet dat dit goedkoper is; een ware verzamelaar kenmerkt zich door ongebreidelde hebzucht en aangezien er ook aan boeken meer is dan men ooit zal kunnen verzamelen, kan de verzameling eindeloos worden uitgebreid. Waarom boeken? Om dezelfde reden als u tin verzamelt, u vindt het mooi, interessant, spannend om iets op te sporen, er iets van te weten, erover te praten en ernaar te kijken. U hebt vast een of meer boeken over tin.

Het standaardwerk voor Nederland is van B. Dubbe: "Tin en Tinnegieters in Nederland", 1978. In dat boek staat een literaturopgave van ca 200 titels. Ook die andere boeken bevatten weer een literaturopgave. Op die wijze is een zoeklijst samen te stellen. De kunst is dus niet zozeer om titels die men niet heeft, te vinden, maar om af te schrappen.

Wat is het gebied dat ik ga zoeken? Dus: valt daarbuiten. Niet altijd is uit de titel af te leiden of een boek binnen het zoekgebied valt. Kijk daarom altijd bij anderen wat voor boeken er in de kast staan. Een andere manier is om bibliotheken van musea te bezoeken (Rijksmuseum, Boymans van Beuningen, etc.), idem de kunsthistorische instituten van de Universiteit van Amsterdam en de Vrije Universiteit. Behalve boeken kijken moeten er dan boeken gekocht worden. Dat gebeurt bij antiquariaten, via catalogi of in de winkel, respectievelijk op de boekenmarkt, bij musea en op tentoonstellingen. Een voorbeeld van een mooi uitgevoerde tentoonstellingscatalogus is die over de tin-tentoonstelling die dit voorjaar tot 17 juli gehouden wordt in "Le Louvre des Antiquaires" in Parijs, "L'Eclat de l'Etain" geheten. Er worden 482 Franse tinnen voorwerpen in beschreven en 50 afgebeeld, alsmede enige tinmerken.

De tentoonstelling is aangekleed met andere voorwerpen waarvan er ook enkele in kleur zijn afgebeeld.

Roger Verdier, professeur à l'École Européenne des Antiquaires & Amateurs d'Art de Paris, verzorgde de tekst en is de deskundige motor achter de tentoonstelling.

"L'Eclat de l'Etain"

Uitgave Le Louvre des Antiquaires, april 1993

ISBN nr 2-909301-10-9

prijs FF 60

88 pagina's

De bibliografie noemt 9 titels, gelukkig, geen nieuwe voor de zoeklijst...

VRAGENRUBRIEK

Vraag:

Zijn de op de foto 1) afgebeelde en in een kerk te Pennsylvania (USA) aangetroffen kannen Nederlands en uit welke tijd stammen ze?

Dr Donald M. Herr, Lancaster, Pennsylvania, USA

Foto 1

Foto 2

Antwoord:

Gedurende de 18e en 19e eeuw hebben zich te Pennsylvania vele, vooral Duitse, emigranten gevestigd.

Daaronder bevonden zich vele pottenbakkers, die keramiek vervaardigden, dat vaak wordt aangeduid met de misleidende naam "Pennsylvania Dutch". Vele van deze emigranten vertrokken via de haven van Rotterdam.

De beide kannen op de foto, kennelijk avondmaalskannen, zijn blijkens het er op aangebrachte viermerk (zie foto 2) gemaakt door de Rotterdamse tinnegieter Hendrik Kock.

Hij wordt in 1732 als meester vermeld en in de periode 1736 - 1761 herhaaldelijk als een der hoofdmannen van het Rotterdamse tinnegietersgilde. Hij overlijdt in 1787.

Het opschrift op de kannen luidt: "HENRICH ANDONIUS DOEWLER 1769" (foto 3).

Foto 3

Hoewel men op het eerste gezicht de neiging heeft de kanvorm in de negentiende eeuw te plaatsen, een voorbeeld is de tinnen avondmaalskan uit 1822 van de Grote Kerk te Deventer, gemaakt door de Deventer tinnegieter Poulus van Wijhe (1788 - 1845) (foto 4), blijkt hij toch ook reeds in de tweede helft van de achttiende eeuw te zijn gegoten. Immers men mag aannemen dat het opschrift omstreeks 1769 zal zijn aangebracht. Dat komt ook overeen met de stijl van de versiering en het merk van Kock.

Trouwens ook het oor, de tuit en de duimrust komen op vele Nederlandse kannen uit de tweede helft van de achttiende eeuw voor.

De conclusie zou kunnen zijn dat een emigrant deze kannen vlak voor zijn vertrek naar de Nieuwe Wereld te Rotterdam bij Hendrik Kock heeft gekocht.

Foto 4

**EEN TEMPERANTIASCHOTEL VAN CASPAR ENDERLEIN
JAN F.H.H. BEEKHUIZEN**

De meest bekende meester van het Neurenbergse en het Duitse edeltin of reliëftin is Caspar Enderlein (1560-1633).

Hij is geboren in het jaar 1560 te Bazel en is daar op 14-jarige leeftijd in de leer gegaan bij de tinnegieter Hans Friedrich.

In 1583 of 1584 is hij als gezelschap naar Neurenberg getrokken, waar hij vanaf dat moment dan ook op de lijst van het tinnegietersgilde voorkomt.

In 1586 treedt hij in het huwelijk en wordt hij burger en meestertinnegieter in de stad Neurenberg. Het proefstuk dat hij als aanstaand meester moet vervaardigen, maakt hij bij de meestertinnegieter Melchior Koch II (meester 1517; overleden 1576). Caspar Enderlein overlijdt in 1633.

Hij is niet alleen zeer bekend geworden als een uitstekend tinnegieter, maar ook vanwege zijn capaciteit als modelleur en als gieter van tinnen figuren. Er wordt zelfs beweerd dat hij de eerste is die een tinnen kroon vervaardigd heeft.

Hij wordt echter beroemd door het vervaardigen van modellen voor de Temperantiaschotels en andere werken, in navolging van François Briot (1550 - ca. 1616), die dit reliëfwerk al in de 16e eeuw maakte.

Bij vergelijking van de schotels van Briot en Enderlein is vast komen te staan dat Enderlein niet klakkeloos het model van Briot gekopieerd heeft. Het model van Briot heeft wel als voorbeeld gediend, maar Enderlein heeft zijn model zelf gestalte gegeven. In grote lijnen zijn er overeenkomsten, doch de details verschillen.

Van Enderleins Temperantiaschotels zijn twee modellen bekend.

Het eerste model dateert uit 1609 of 1610 en is waarschijnlijk door de tinnegieter Jacob Koch besteld. Het heeft de modellersinitialen "CE" en verder het meestermerk van Jacob Koch.

Het tweede model wordt in 1611 gemaakt en wijkt alleen in details van het eerste af.

Grote verschillen zijn er te vinden in de signatuur van de modelleur: aan de voorzijde in de rand bij de voorstelling van "GEOMETRIA" staan de initialen "CE" en de datering 1611; in het medaillon bij de voorstelling van "TEMPERANTIA" op de sokkel staan nog eens de initialen "CE".

Aan de achterkant van de schotel bevindt zich in het midden een in reliëf gegoten portret van Caspar Enderlein met de tekst: "SCULPEBAT CASPAR ENDERLEIN" en in de schouder van dit portret staan nog eens de initialen "CE".

Temperantiaschotel door Caspar Enderlein

Verschillende tinnegieters hebben het laatste model van Enderlein in bezit gehad en gedurende een lange periode gebruikt, zoals:

Michael Hemersam d.Ä.	omstreeks 1594 - 1626
Michael Hemersam d.J.	omstreeks 1624 - 1658
Sebald Stoy	omstreeks 1608 - 1622
Hans Sigmund Geisser	omstreeks 1652 - 1682
Jobst Sigmund Geisser	omstreeks 1689 - 1724

Uit de namen van deze Neurenbergse gieters en uit de jaartallen blijkt dat model II nog zeker 100 jaar na de dood van Enderlein in gebruik is gebleven.

Vreemd genoeg is er geen stuk reliëftin bekend dat het meesterteken van Enderlein zelf draagt.

Men zou hieruit kunnen concluderen dat hij uitsluitend modellen gemaakt heeft voor andere tinnegieters.

De techniek

Naar een bepaald voorbeeld wordt een negatieve voorstelling in een koperen of stenen vorm gestoken. Er wordt een contravorm gemaakt en het voorwerp kan gegoten worden.

Foto 1

De voorstelling

In het midden van de schotel is een verhoogd medaillon (foto 1) met een zittend vrouwenfiguur afgebeeld, in de vorm van de allegorische voorstelling van Temperantia, hetgeen "gematigdheid", "het maat houden" betekent.

Daaromheen de vier elementen met kariatiden en ranken.

De vier elementen zijn: AER (lucht), AQUA (water), TERRA (aarde) en IGNIS (vuur).

In de rand tussen grotesken, maskers, vogels, slangen, vruchten en zeepaardjes in acht ovalen:

MINERVA met de zeven vrije kunsten:

ASTROLOGIA, GEOMETRIA, ARITHMETIQUA, MUSICA, RHETORICA, DIALECTICA en GRAMATICA.

Dergelijke schotels worden in de 17e en de 18e eeuw tezamen met een schenkkan vaak gebruikt aan de Duitse hoven.

Het merk

De schotel die in dit artikel afgebeeld staat, heeft de eerder genoemde Temperantiavoorstelling.

Aan de achterkant boven het portret van Enderlein is hij gemerkt met het gietersmerk in de vorm van de gekroonde roos met de initialen "SS" (foto 2).

Foto 2

Deze initialen staan voor Sebald Stoy, een tinnegieter uit Neurenberg, die meester geworden is in 1608, in welk jaar hij ook trouwt met de weduwe van een tinnegieter. Hij is gezworene van 1618 tot 1622.

In het merkenboek van E. Hintze, deel II, "Nürnberger Zinngiesser 1964", staat onder nummer 205 het hierboven genoemde merk.

Daarbij staat vermeld dat het merk voorkomt op o.a. een Temperantiaschotel van Caspar Enderlein Model II, getekend "CE" met jaartal 1611. Dezelfde schotel wordt onder nummer 161 e. nog een keer beschreven en bij deze beschrijving staat ook waar model II afwijkt van model I.

Bij model II staan de zeven vrije kunsten vanaf Minerva in de volgorde zoals eerder beschreven. Bij model I staan deze in een omgekeerde volgorde.

Tenslotte

Temperantiaschotels met het merk van Sebald Stoy bevinden zich onder meer in de volgende collecties:

Erzherzog Rainer-Museum, Brünn (inv.nr. 9485)
Doorsnede 46,5 cm.
E.Hintze, deel II, blz. 70, nummer 205

Kunstgewerbe Museum, Köln
Doorsnede 46,2 cm.
Gewicht 2790 gram.
Catalogus blz. 149, nummer 226

Kunst und Gewerbe Museum, Dortmund
Exzellenz Graf Hans Wilczek, Burg Kreuzenstein a.d. Donau

Kunst- en Antiekhandel "Het Kabinet", J.F.H.H. Beekhuizen
Doorsnede 46,5 cm.
Gewicht 2600 gram.
Gutachten H-U. Haedeke, Solingen, 17 maart 1986
Publikatie "Een Temperantiaschotel van Caspar Enderlein",
J.F.H.H. Beekhuizen, oktober 1985

Geraadpleegde literatuur:

Bruckmann's Zinn-Lexicon, München 1977
Hans-Ulrich Haedeke - Zinn, Braunschweig 1973
Erwin Hintze - Nürnberger Zinngiesser, Aalen 1964
Ludwig Mory - Schönes Zinn, München 1972.